

Zbigniew ORBIK
Politechnika Śląska
Wydział Organizacji i Zarządzania
Katedra Stosowanych Nauk Społecznych
e-mail: zbigniew.orbik@polsl.pl

PROBLEMATYKA ODPOWIEDZIALNOŚCI W FILOZOFII TECHNIKI

Streszczenie. Artykuł prezentuje problematykę odpowiedzialności w filozofii techniki. Analizuje się zagadnienie miejsca problematyki odpowiedzialności we współczesnej filozofii oraz jej ujęcie w filozofii R. Ingardena. Następnie analizuje się rolę oraz miejsce problematyki etycznej w filozofii techniki, aby w dalszej części artykułu przejść do problematyki odpowiedzialności, zarysowującej się we współcześnie dynamicznie rozwijającym się świecie techniki, na przykładzie koncepcji H. Jonasa.

Słowa kluczowe: technika, odpowiedzialność, filozofia techniki, wartości

THE PROBLEM OF RESPONSIBILITY IN THE PHILOSOPHY OF TECHNOLOGY

Summary. The article presents the problem of responsibility in the philosophy of technology. The author analyzes the problem of the place and role of the concept of responsibility in contemporary philosophy and its presentation in the philosophy of R. Ingarden. Then he analyzes the role and place of the ethical issues in the philosophy of technology. In the second part of the article the author analyzes the concept of responsibility as it is emerging in today's rapidly evolving world of technology on the example of the concept of H. Jonas.

Keywords: technique, responsibility, philosophy of technology, values

1. Wprowadzenie

Prezentowane tutaj rozważania należą do dwóch dyscyplin – etyki oraz filozofii techniki. Jest to stosunkowo młoda dyscyplina wiedzy. Przedmiotem jej badań jest technika, jej istota, wpływ, jaki wywiera na życie człowieka, społeczeństwo oraz przyrodę. Rozwój techniki, szczególnie intensywny w XX wieku, stawia przed człowiekiem nowe wyzwania oraz pobudza go do zadawania nowych pytań. Początków refleksji nad rozwojem technologicznym dopatrywać się można już w czasach, gdy zaczęto konstruować pierwsze narzędzia techniczne. Systematyczne rozważania nad istotą techniki pojawiły się w XVIII wieku, w okresie rewolucji przemysłowej. To wówczas Jean Jacques Rousseau snuł rozważania nad wpływem rozwoju cywilizacyjno-technologicznego na kondycję moralną człowieka. Jak wiadomo, stanowisko tego filozofa w omawianej kwestii było krytyczne. Uważał on, że rozwój techniki nie tylko nie czyni człowieka lepszym, lecz wręcz go deprawuje. Jako samodzielna dyscyplina filozofia techniki wyodrębniła się w XX wieku. Wymiar instytucjonalny uzyskała w latach pięćdziesiątych, gdy w Stanach Zjednoczonych w 1958 roku powstało *Society for the History of Technology*, które od 1959 roku zaczęło wydawać czasopismo *Technology and Culture*. Kolejne lata to intensywny rozwój problematyki badawczej w omawianej dziedzinie i jej rozwój instytucjonalny. W 1976 roku powstaje *Society for the Philosophy of Technology*, zaś od 1978 roku ukazuje się czasopismo *Research in Philosophy and Technology*. W 2003 roku pojawia się inne ważne pismo, publikujące prace z omawianej dziedziny *Techné: Research in Philosophy and Technology*. Szybki rozwój nowej dyscypliny nie oznacza, że jest ona w pełni ukształtowana metodologicznie oraz przedmiotowo. Wręcz przeciwnie – obszar jej badań ciągle jest daleki od stanu spójności, brakuje jednolitej terminologii, co wynika głównie z różnic w tłumaczeniu podstawowych pojęć. Jest to dyscyplina ciągle jeszcze pozostająca *in statu nascendi*.

Refleksja etyczna w obrębie filozofii techniki znalazła uznanie stosunkowo późno, bo dopiero w latach 70. Jednym z kluczowych pojęć etycznych, będących przedmiotem rozważań filozofów techniki, jest odpowiedzialność.

2. Pojęcie odpowiedzialności

Pojęcie odpowiedzialności analizowane jest zazwyczaj na gruncie rozważań filozoficznych lub prawnych. W niniejszym artykule poddaje się je analizie filozoficznej. Jedną z definicji słownikowych tego pojęcia brzmi następująco: „Odpowiedzialność moralna – relacja działającego podmiotu do jego czynów świadomych (\rightarrow poczytalność) i wolnych, polegająca na tym, że dobro lub zło zawarte w treści spełnionego przezeń czynu staje się częścią składową

moralnej treści jego osobowości, wskutek czego ponosi on związane z tym czynem konsekwencje. Odpowiedzialność związana ze → sprawiedliwością jest pełnym prawości wzięciem na siebie dobrych i złych skutków własnych działań; odpowiedzialność związana z → miłością nie likwidując sprawiedliwości jest wzięciem na siebie złych skutków czyichś działań i obdarowaniem kogoś dobrymi skutkami swoich działań, aby w ten sposób chronić go przed złem. Problematyka odpowiedzialności wiąże się ściśle z problematyką → osoby i wspólnoty¹. W przytoczonej definicji zwraca się uwagę na istotny moment odpowiedzialności, którym jest odniesienie podmiotu do swoich świadomych i wolnych działań. Podkreśla się także moralny wymiar konsekwencji sprawcy czynu. Trzecim istotnym składnikiem jest ontologiczne umiejscowienie kwestii odpowiedzialności w kontekście wspólnotowym².

Kategoria odpowiedzialności jest jedną z centralnych kategorii współczesnej filozofii. J. Filek stwierdza: „Współczesne filozofowanie nad człowiekiem i jego światem znajduje swoją kulminację w filozofii odpowiedzialności, gdzie odpowiedzialność uzyskuje rangę podstawowego pojęcia filozoficznego”³. Wspomniany autor dokonuje typologizacji dziejów filozofii według następującego schematu: 1. Starożytność – filozofia prawdy. 2. Nowożytność – filozofia wolności. 3. Współczesność – filozofia odpowiedzialności. Odpowiedzialność staje się w tym ujęciu podstawowym pojęciem nowego paradygmatu myślenia, centralną kategorią filozofii dialogu zapoczątkowanej w XX wieku przez E. Lévinasa. Rozwój myślenia filozoficznego człowieka przebiegał w tym ujęciu w następujący sposób: „Jeżeli bowiem znam już prawdę, to znaczy, wiem, czym jest prawdziwy byt i prawdziwe bycie, i jeżeli jestem już wolny, to znaczy należę już do siebie, to wiem też, że tam jesteś ty i że nie mam innego pilniejszego zadania niż to, by w twej biedzie śpieszyć ci z pomocą, choćby mieli mnie wyszydzić czy nawet zabić”⁴. Uświadomienie wagi odpowiedzialności staje się kulminacją historycznego procesu poznania. W filozofii starożytnej dominuje paradygmat przedmiotowy, którego reprezentantem jest Arystoteles, a centralną kategorią istnienia „jest” (on). W epoce nowożytnej, głównie za sprawą Kartezjusza, pojawia się paradygmat podmiotowy wyrażany przez „jestem” (ja). W filozofii współczesnej na plan pierwszy, dzięki Lévinasowi oraz innym przedstawicielom filozofii dialogu, wysuwa się paradygmat dialogu z jego „jesteś” (ty). W epoce starożytnej dominuje w refleksji filozoficznej – rozum, nowożytnej – wola, współczesnej – uczucia.

¹ Podsiad A., Pszczołowski T., Więckowski Z. (red.): Mały słownik terminów i pojęć filozoficznych. Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1983, s. 251-252.

² Nie oznacza to oczywiście, że nie jesteśmy odpowiedzialni moralnie za własne działania przed sobą samym. Odpowiedzialność moralna to jednak, przede wszystkim, relacja łącząca nas z innymi.

³ Filek J.: Filozofia odpowiedzialności XX wieku. Znak, Kraków 2003, s. 9.

⁴ Ibidem, s. 7-8.

R. Ingarden, wybitny polski fenomenolog, wyróżnia cztery sytuacje, w których pojawia się fenomen odpowiedzialności: „1. Ktoś ponosi odpowiedzialność za coś albo inaczej mówiąc, jest za coś odpowiedzialny. 2. Ktoś podejmuje odpowiedzialność za coś. 3. Ktoś jest za coś pociągany do odpowiedzialności. 4. Ktoś działa odpowiedzialnie”⁵. Trzy pierwsze sytuacje są od siebie niezależne. Można bowiem być za coś odpowiedzialnym i nie zostać pociągniętym do odpowiedzialności, jak również nie podjąć jej na siebie. Możliwa jest również sytuacja odwrotna, gdy ktoś zostaje pociągnięty do odpowiedzialności, nie będąc naprawdę odpowiedzialnym za to, za co został do odpowiedzialności pociągnięty. Można także brać na siebie odpowiedzialność za to, za co nie jest się faktycznie odpowiedzialnym. Właściwy przebieg działań powinien wyglądać tak, że jeżeli jest się za coś odpowiedzialnym, to powinno się za to wziąć odpowiedzialność oraz zostać do odpowiedzialności pociągniętym. Sytuacja, w której ktoś ponosi za coś odpowiedzialność, lecz jej nie podejmuje nakłada na tego kogoś odpowiedzialność za jej niepodjęcie. Odpowiedzialnym jest się również za podjęcie odpowiedzialności za to, za co odpowiedzialnym się nie jest. Wydaje się, iż występujące tutaj związki w sposób jednoznaczny określają rodzaj działania, do którego zobowiązana jest osoba podpadająca, pod którąś z wyróżnionych sytuacji.

Inne, jak się wydaje, są związki zachodzące pomiędzy trzema pierwszymi sytuacjami a czwartą. Ktoś działający w określonej sprawie odpowiedzialnie ponosi odpowiedzialność za swoje działanie i to w jeszcze wyższym stopniu. Krótko mówiąc: odpowiedzialne działanie implikuje podejmowanie i ponoszenie odpowiedzialności oraz najczęściej bycie pociągany do odpowiedzialności. Ingarden podkreśla, że warunkami *sine qua non* bycia odpowiedzialnym za działanie są: po pierwsze, fakt, że musi to być nasze własne działanie, po drugie, sprawca czynu musi być wolny w podejmowaniu swoich działań, po trzecie, znaczenie ma także wynik działania. Za najważniejszy jednak czynnik decydujący o odpowiedzialności człowieka za podjęte działania filozof uznaje naturę tego działania⁶.

Nie wszystkie rodzaje działań można osądzić pod względem moralnym. Istnieją różnego rodzaju działania. Mogą one być mniej lub bardziej ogólne bądź specyficzne, jednorazowe lub powtarzające się. Jak pisze F. Ricken: „Etykę interesują wyłącznie typy działań bez imion własnych. Imiona własne są bez znaczenia dla oceny moralnej działania. Płyne to stąd, że etyka stawia pytanie o uzasadnioną ocenę działań. Te uzasadnienia to właściwości opisujące. Orzeczenia wartościujące zakładają opisujące orzeczenia; oceniamy coś jako dobre albo złe, gdyż ma ono określone właściwości; każde wartościowanie powołuje się na jakąś właściwość opisującą jako swą podstawę. Sam fakt, że w grę wchodzi dwie różne osoby nie jest, założywszy, że osoby te są zgodne we wszystkich właściwościach, powodem do oceny różnicującej. Dotyczy to też działań, które są sobie równe we wszystkim, co można opisać za

⁵ Ingarden R.: Książeczka o człowieku. Wydawnictwo Literackie, Kraków 1987, s. 73-74.

⁶ Ibidem, s. 79-80.

pomocą pojęć ogólnych i tym tylko się różnią, że dokonują ich dwie różne osoby”⁷. Działającego oceniać można tylko o tyle, o ile mieści się on w typie działania.

Problematyka odpowiedzialności łączy się z zagadnieniem istnienia wartości. „Gdyby nie istniały żadne wartości pozytywne i negatywne oraz zachodzące między nimi związki bytowe i związki określania, wtedy w ogóle nie mogłaby istnieć żadna prawdziwa odpowiedzialność, a także żadne spełnienie postawionych przez nią wymagań”⁸. Chodzi tutaj o przyporządkowanie sposobów działania człowieka i związanych z nimi wartości pozytywnych lub negatywnych. Rozważania te, jak stwierdza Ingarden, należą do ogólnej teorii wartości. Nie wchodząc tutaj z oczywistych względów w szczegóły tych rozważań, należy zauważyć, że istnieją trzy teorie, na gruncie których odpowiedzialność traci swój sens. Są to: 1. Teoria zakładająca subiektywny sposób istnienia wartości. 2. Teoria wskazująca na społeczne źródło istnienia wartości. 3. Teoria głosząca ich względny charakter. Są to koncepcje, które można by określić jako sceptyczne⁹. Łączy je pewien dualizm w ujęciu świata oraz empiryzm o zabarwieniu sensualistycznym. Subiektywizm ten zostaje przewyższony, kiedy stajemy po prostu na gruncie obiektywizmu aksjologicznego. Dopiero przyjęcie tego stanowiska nadaje sens doświadczeniu odpowiedzialności.

3. Miejsce etyki w filozofii techniki

Filozofia techniki w ciągu kilkudziesięciu lat swojego rozwoju wypracowała zbiór zagadnień i problemów stanowiących oś rozważań myślicieli zajmujących się tą dyscypliną naukową. Do najważniejszych należą kwestie związane z samą definicją pojęcia techniki czy jej rodzajów¹⁰. Źródłem terminu jest greckie słowo τεχνικός (technikos) – biegły, oparty na określonych zasadach, które z kolei wywodzi się od τέχνη (techné) – sztuka, umiejętność, zręczność. Wielkim zagadnieniem jest problematyka miejsca, jakie technika zajmuje

⁷ Ricken F.: Etyka ogólna. Antyk, Kęty 2001, s. 68.

⁸ Ingarden R.: Książeczka o człowieku. Wydawnictwo Literackie, Kraków 1987, s. 99.

⁹ Nie oznacza to oczywiście, że zwolennicy tych teorii zupełnie odrzucają istnienie odpowiedzialności. Usiłują oni zazwyczaj sprowadzić istnienie odpowiedzialności do nakazów narzucanych przez społeczeństwo lub systemów prawnych nakładających na jednostkę różnorakie obowiązki. Wydaje się jednak, że stojąc na gruncie tych teorii trudniej jest bronić w wielu sytuacjach obowiązywania odpowiedzialności.

¹⁰ Wielu trudności przysparza brak jednolitej terminologii oraz kłopoty, wynikające z różnic w tłumaczeniu terminów „technika” i „technologia” w różnych tradycjach językowych. Terminy te mają różne desygnaty i konotacje, co pogłębia chaos translacyjny. Jako przykład można wskazać tradycję anglosaską, w której termin „technology” oznacza m.in. narzędzia i maszyny, system, reguły, naukę stosowaną, z kolei termin „technique” odnosi się do pewnego rodzaju umiejętności. W tradycji kontynentalnej z kolei, np. francuskiej, „technologie” oznacza reguły, którym podlegają procesy techniczne oraz same te procesy, „technique” natomiast używa się do określenia wszystkich czynności powiązanych z przedmiotami technicznymi. Jeszcze inaczej wygląda to w tradycji języków słowiańskich, np. w języku polskim, gdzie przez „technologię” rozumiemy metodę wytwarzania jakichś produktów, „technika” natomiast służy do określenia ogółu wytworów, metod ich wytwarzania oraz niezbędnej do tego wiedzy. Różnic tych jest oczywiście więcej.

w dziejach ludzkości. Inspirująca jest kwestia stosunku filozofii techniki do filozofii nauki w różnych jej odmianach. Z punktu widzenia filozofii techniki ważna jest problematyka racjonalności w rozmaitych jej odmianach, z racjonalnością techniczną na czele. Często podejmowanym tematem wśród filozofów techniki jest zagadnienie wpływu techniki na zjawiska społeczne i kulturowe. Osobne miejsce wreszcie zajmuje, silna od czasów romantyzmu, tradycja krytycznego podejścia do osiągnięć techniki.

Na temat obecnego stanu filozofii techniki V. Dusek pisał w następujący sposób: „Filozofia techniki późno zatem osiągnęła dojrzałość, a jej pozycja nawet obecnie nie jest bynajmniej stabilna. Problem w tym, że uprawianie tej dyscypliny wymaga ścisłego połączenia tak różnych dyscyplin wiedzy jak filozofia nauki, filozofia polityczna i społeczna, etyka, a w pewnym stopniu w także estetyka i filozofia religii. Tymczasem specjaliści od etyki i filozofii politycznej rzadko zajmują się filozofią nauki i vice versa. Ponadto w filozofii techniki idealne zastosowanie znajduje wiedza naukowa, techniczna, socjologiczna, polityczna, historyczna i antropologiczna. Jacques Ellul – jeden z filozofów techniki – twierdzi wręcz, że skoro żaden człowiek nie jest w stanie opanować wszystkich dziedzin łączących się z techniką, nikt też nie jest w stanie kierować jej rozwojem”¹¹. Współcześnie jednym z najdonioślejszych zagadnień wchodzących w obszar filozofii techniki jest problematyka etyczna.

We współczesnym świecie rozwój cywilizacyjny ludzkości zarówno w skali lokalnej, jak i globalnej jest w znacznej mierze uzależniony od odkryć nauki i techniki. Rozwój ten niesie ze sobą zjawiska pozytywne i negatywne. Ze względu na dokonujące się procesy globalizacji także zjawiska negatywne przybierają nierzadko wymiar globalny. Kryzys cywilizacyjny, którego jesteśmy świadkami rodzi pytania dotyczące przyszłości oraz wskazuje na konieczność ustalenia nowych zasad rozwoju. Pytania te przenoszą rozważania w sferę etyki. A. Kiepas stwierdza: „Pytanie o warunki i czynniki rozwoju nauki i techniki odpowiadające zasadom ekorozwoju uwzględniać muszą z kolei rolę etyki jako czynnika regulacji działań w tych dziedzinach i zarazem jako jednego z czynników kontroli skutków związanych z upowszechnianiem ich rezultatów. Pytanie o rolę etyki wymaga natomiast dodatkowo rozważenia między innymi następujących problemów: – problemu etycznej neutralności nauki i techniki; – problemu legitymizacji ich rezultatów”¹². Problem etycznej neutralności nauki i techniki jest niezwykle newralgiczny z punktu widzenia problematyki odpowiedzialności ludzi zajmujących się badaniami naukowymi. Wiąże się on bezpośrednio z rozumieniem nauki i techniki oraz ich praktycznym funkcjonowaniem w tradycji nowożytnej.

W historycznym rozwoju filozoficznych rozważań nad techniką do istotnej zmiany w kwestii stosunku do zagadnień etycznych doszło na przełomie lat 60. i 70. Nastąpił wówczas

¹¹ Dusek V.: Wprowadzenie do filozofii techniki. WAM, Kraków 2011, s. 10.

¹² Kiepas A.: Etyka jako czynnik ekorozwoju w nauce i technice. „Problemy ekorozwoju”, Vol. 1, No. 2, 2006, s. 77.

tw. zwrot normatywny¹³. Zmiana, która nastąpiła dotyczyła stosunku człowieka do techniki oraz samego jej pojmowania. Wcześniejsza tzw. tradycyjna filozofia techniki uważała ją za „przedłużenie ludzkich organów naturalnych”¹⁴. Ontologiczny status techniki umiejscawiał ją pomiędzy naturą a kulturą. Traktowano ją jako dziedzinę niezależną aksjologicznie i neutralną etycznie. Pogląd ten wywodzi się od Arystotelesa, który w swoim podziale czynności ludzkich wyróżnił trzy ich rodzaje: poznawanie, działanie i wytwarzanie. To ostatnie ma związek z techniką (*techne*), która nie podlega ocenom etycznym. Pogląd ten przetrwał w kulturze europejskiej przez wieki. Jego istotą było przekonanie o odrębności techniki od sposobów jej wykorzystywania. Skutki jej wykorzystania oddzielano od niej samej, podtrzymując tezę, że nieetyczne mogą być jedynie te pierwsze, podczas gdy sama technika jest etycznie neutralna. Technikę uznawano za system względnie niezależny, odwołujący się do odrębnych zasad racjonalności i reguł metodologicznych. W konsekwencji: „Metodologia zastępowała w ten sposób etykę, gdyż wypełnianie jej reguł było warunkiem koniecznym i wystarczającym i nie wymagało żadnych dodatkowych uzasadnień, np. natury etycznej”¹⁵. Podejście takie redukowało właściwie normy i zasady etyczne obowiązujące w dziedzinie techniki do metodologii.

Sytuacja uległa zmianie w latach 70., kiedy to w filozofii techniki pojawił się pogląd negujący etyczną neutralność techniki. Zaczęto postrzegać technikę w szerszym kontekście życia społecznego. Rozpoczęło to trwającą do dzisiaj dyskusję na temat roli etyki jako czynnika regulującego działania w nauce i technice oraz czynnika legitymizacji osiągniętych w ich obrębie rezultatów. Jak pisze A. Kiepas: „Zarysowały się wówczas wyraźniej rozwijane do dziś dwie koncepcje, a mianowicie: – koncepcja etycznego kierowania przemianami wewnętrznymi w nauce i technice, podkreślająca rolę etyk zawodowych (etyk inżynierskich) w tym procesie; – koncepcja politycznego i społecznego kierowania procesami upowszechniania rezultatów nauki i techniki, związana przede wszystkim z ideą wartościowania techniki”¹⁶. Etyka zyskuje w pierwszej z wyróżnionych koncepcji rolę czynnika kształtującego charakter nauki i techniki oraz determinującego działania ludzi zajmujących się tym rodzajem działalności.

¹³ Ibidem, s. 78.

¹⁴ McLuhan M.: Środki komunikowania – przedłużenie człowieka, [w:] Siciński A. (red.): Technika a społeczeństwo. Warszawa 1974.

¹⁵ Kiepas A.: op.cit., s. 78.

¹⁶ Ibidem, s. 80.

4. Odpowiedzialność w ujęciu H. Jonasa

Wzmoczone współcześnie zainteresowanie problematyką odpowiedzialności ma swoje źródło w tragicznych wydarzeniach historycznych XX wieku. Na tle różnych koncepcji odpowiedzialności rozwijanych współcześnie przez rozmaitych filozofów wyróżnia się pozytywnie koncepcja H. Jonasa. Jonas zarzuca wcześniejszym koncepcjom etycznym, że ujmowały one zakres różnego typu działań człowieka w sposób zbyt wąski. Były to koncepcje antropocentryczne. Krytyka ta dotyczy także ujęć odpowiedzialności. O antropocentrycznym charakterze różnych systemów etycznych świadczą przyjmowane przez nie zasady podstawowe w rodzaju: „Kochaj bliźniego swego jak siebie samego”, „Postępuj wobec innych tak, jak chciałbyś, by postępowano wobec ciebie”, „Poucz swe dziecko o drodze prawdy”¹⁷. Jonas nie negując ważności tych zasad, wskazuje na ich, ograniczony do relacji międzyludzkich, *resp.* antropocentryczny charakter. Jeśli etyka ma zachować walor obowiązywalności, jej antropocentryczny charakter musi zostać przewyższony. Miejsce etyki antropocentrycznej powinna zająć etyka biocentryczna. Człowiek przetrwa pod warunkiem, że zasady etyczne, które stosowane były dotychczas jedynie w relacjach międzyludzkich ekstrapolowane zostaną na całą przyrodę. Istnienie tej ostatniej jest bowiem koniecznym warunkiem przetrwania ludzkości i pełnego rozwoju człowieka jako indywiduum.

Zdaniem Jonasa etyka powinna objąć zakresem swoich rozważań wszelkie formy działalności człowieka, w tym technikę. Pojawia się jednak świadomość wyłaniającej się trudności. Według Jonasa: „technika nowoczesna wprowadziła działania tak nowe, jeśli idzie o skalę, obiekty i konsekwencje, iż ramy etyki dawniejszej nie są już w stanie ich ogarnąć”¹⁸. Rozwój techniki niesie ze sobą nieznaną dotychczas w historii stopień panowania człowieka nad przyrodą, lecz postęp technologiczny niesie także ze sobą nieznaną dotychczas zagrożenia. Dotyczą one zarówno samego człowieka w jego bycie fizycznym, jak i przyrody, na której byt człowieka jest ufundowany. Refleksja etyczna okazuje się w tej sytuacji jedynym narzędziem właściwego wykorzystania techniki.

Wśród wielu szczegółowych zagadnień, będących przedmiotem rozważań filozofów techniki, można wskazać chociażby na zagadnienie nowych technologii. Ich szybki w ostatnim czasie rozwój oceniany jest zazwyczaj jako przejaw postępu ludzkości w opanowywaniu świata, lecz rodzi także wiele nowych wyzwań natury etycznej. Niekontrolowany rozwój, zwłaszcza technologii internetowych i komunikacyjnych stawia np. pytanie o prywatność osób z nich korzystających. Pojawia się kwestia bezpieczeństwa publicznego, granic wolności jednostki czy odpowiedzialności za prawdziwość przesyłanych informacji. Poszukuje się skutecznych metod zarządzania etyką nowych technologii oraz optymalnych warunków

¹⁷ Jonas H.: *Zmieniona natura działania ludzkiego. Zasada odpowiedzialności*. Platan, Kraków 1996, s. 27-28.

¹⁸ *Ibidem*, s. 30.

realizacji przez ich rozwój wartości etycznych. Zadania te wymagają zarówno refleksji teoretycznej, jak i działań o charakterze praktycznym, w tym instytucjonalnym.

Jonas podkreśla, że aby zaszła odpowiedzialność wymagane jest zaistnienie następujących warunków koniecznych: 1. Działanie człowieka ma realny wpływ na świat. 2. Działanie to podlega kontroli sprawcy. 3. Wykonawca działania jest w stanie, przynajmniej do pewnego stopnia, przewidzieć jego skutki¹⁹. Odpowiedzialność dla cywilizacji technicznej jest zasadą, która ma prowadzić do absolutnego unikania ryzyka narażającego człowieka na niebezpieczeństwo podejmowania działań, które mogłyby stanowić zagrożenie dla jego dotychczasowego i przyszłego rozwoju²⁰. Niemiecki filozof konstatuje, że pomiędzy wytworem człowieka, jakim jest technika, a rzeczywistością przez człowieka zastaną – naturą, powinna zachodzić pewnego rodzaju łączność – relacja²¹. Istotą tej relacji powinno być oparcie działań człowieka na zasadzie odpowiedzialności, ponieważ jedynie wtedy człowiek rozwijając technikę dążył będzie w swoich działaniach do zachowania stanu swoistej równowagi pomiędzy tym, co Grecy określali jako *physis* i *techné*.

5. Podsumowanie

Filozofia techniki jest stosunkowo młodą dyscypliną, powstała w XX wieku, jakkolwiek pierwsze rozważania nad istotą techniki pojawiły się w XVIII stuleciu. Źródeł tej problematyki należy szukać już w starożytności, głównie u Arystotelesa.

Termin „odpowiedzialność” jest jednym z kluczowych pojęć etyki. Niektórzy myśliciele twierdzą, że stało się ono centralną kategorią współczesnej filozofii. R. Ingarden podkreśla, że warunkiem istnienia odpowiedzialności jest wolność człowieka, zachowującego swoją tożsamość oraz obiektywne, nierelatywne istnienie wartości, ku którym kieruje się on w działaniu.

Do przełomu lat 60. i 70. filozofia techniki traktowała technikę jako niezależną aksjologicznie i neutralną etycznie. Uznawano ją za system względnie niezależny, odwołujący się do odrębnych zasad racjonalności i reguł metodologicznych. Sytuacja uległa zmianie w latach 70., kiedy to w filozofii techniki pojawił się pogląd negujący etyczną neutralność techniki. Zaczęto postrzegać technikę w szerszym kontekście życia społecznego. Rozpoczęło

¹⁹ Kunicka M.: Wychowanie a etyka odpowiedzialności. *Terazniejszość – Człowiek – Edukacja*. T. 18, nr 3(71), 2015, s. 64.

²⁰ Ciążela H.: Etyka odpowiedzialności Hansa Jonasa a „trwały i zrównoważony rozwój” (imperatywy i dylematy). „Problemy Ekorozwoju”, Vol. 1, No. 2, 2006, s. 108.

²¹ Jonas poddaje krytyce „uprzedmiotowienie” natury, czyli traktowanie jej wyłącznie jako źródła zasobów wykorzystywanych przez człowieka. Technika jest narzędziem pozyskiwania tych zasobów. Zob. Jonas H.: *Philosophy at the End of the Century: a Survey of its Past and Future*. „Social Research”, No. 61, 1994, p. 822.

to trwającą do dzisiaj dyskusję na temat roli etyki jako czynnika regulującego działania w nauce i technice oraz czynnika legitymizacji osiągniętych w ich obrębie rezultatów.

Współcześnie obserwuje się wzmożone zainteresowanie problematyką etyczną, *resp.* zagadnieniem odpowiedzialności. Interesującą propozycją jest koncepcja H. Jonasa, postulującego nowy paradygmat etyki oparty na zasadzie biocentryzmu. Podstawową kwestią tej etyki jest zasada odpowiedzialności. Refleksja etyczna okazuje się w tej sytuacji jedynym narzędziem właściwego wykorzystania techniki.

Bibliografia

1. Ciążela H.: Etyka odpowiedzialności Hansa Jonasa a „trwały i zrównoważony rozwój” (imperatywy i dylematy). „Problemy Ekorozwoju”, Vol. 1, No. 2, 2006.
2. Dusek V.: Wprowadzenie do filozofii techniki. WAM, Kraków 2011.
3. Filek J.: Filozofia odpowiedzialności XX wieku. Znak, Kraków 2003.
4. Ingarden R.: Książeczka o człowieku. Wydawnictwo Literackie, Kraków 1987.
5. Jonas H.: Philosophy at the End of the Century: a Survey of its Past and Future. “Social Research”, No. 61, 1994.
6. Jonas H.: Zasada odpowiedzialności. Etyka dla cywilizacji technologiczne. Kraków 1996.
7. Jonas H.: Zmieniona natura działania ludzkiego. Zasada odpowiedzialności. Platan, Kraków 1996.
8. Kiepas A.: Etyka jako czynnik ekorozwoju w nauce i technice. „Problemy ekorozwoju”, Vol. 1, No. 2, 2006.
9. Kunicka M.: Wychowanie a etyka odpowiedzialności. *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja*. T. 18, nr 3(71), 2015.
10. McLuhan M.: Środki komunikowania – przedłużenie człowieka, [w:] Siciński A. (red.): *Technika a społeczeństwo*. Warszawa 1974.
11. Podsiad A., Pszczołowski T., Więckowski Z. (red.): *Mały słownik terminów i pojęć filozoficznych*. Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1983.
12. Ricken F.: *Etyka ogólna*. Antyk, Kęty 2001.

Abstract

The article presents the problem of responsibility in the philosophy of technology. The presented discussion belongs to two disciplines: ethics and philosophy of technology. The concept of responsibility is usually analyzed on the basis of philosophical or legal considerations. In the following article the concept of responsibility is analyzed from

philosophical point of view. The category of responsibility is one of the central tenets of contemporary philosophy. Polish philosopher R. Ingarden emphasizes that the condition for the existence of responsibility is the freedom of man, retaining his identity and objective existence of values towards which man's actions direct. The traditional philosophy of technology treated technology as an independent field, axiologically and ethically neutral. The situation changed in the 70s, when a view appeared within the philosophy of technology which denied the ethical neutrality of technology. They began to see the technology in a broader context of social life. An interesting proposal is the concept of H. Jonas, postulating a new paradigm of ethics based on the principle of biocentrism. The basic principle of his ethics is the principle of responsibility.